I.1. Perspectiva retorică

Ca parte a canonului retoric de construcție discursivă, stilul este organic integrat în suita de etape ce formează modelul clasic: *invenția*, *dispoziția*, *elocuția*, *memoria* și *acțiunea*. „Orator demn de acest frumos nume" - afirmă marele Cicero (1974/II: 36) - „este acela care poate să vorbească cu o bună cunoaștere a subiectului, cu ordine metodică în idei, cu eleganță a formei, ajutat de o bună memorie și având oarecare demnitate în acțiune despre orice chestiune ar avea de dezvoltat".

Buna cunoaștere a subiectului, adică *invenția* (gr. heúresis, lat. inventio), constă în identificarea ideilor și argumentelor necesare procesului de elaborare discursivă, în acord cu intențiile de comunicare ale locutorilor și corespunzătoare orizontului de așteptări al receptorilor.

Dispoziția (gr. táxis, lat. dispositio) este ordinea metodică în idei. Această etapă scoate în evidență organizarea rațională a comunicării, prin corelarea ideilor cu argumentele de rigoare, astfel încât mesajul pe care emițătorul intenționează să îl transmită să fie adecvat condițiilor de desfășurare a comunicării și alcătuit în mod optim.

Elocuția (gr. léxis, lat. elocutio) sau *stilul*, reflectă eleganța exprimării și este secvența ce pune în valoare identitatea, nu doar expresivă, a actului comunicativ. Ca etapă de elaborare propriu-zisă a produsului discursiv, stilul dezvăluie calitatea resurselor formale și de conținut întrebuințate de creatorul de discurs pentru a asigura pertinența și eficacitatea comunicării sale.

Memoria (gr. mnémē, lat. memoria) este momentul de memorare a compoziției în vederea enunțării acesteia, iar

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

pronunțarea sau *acțiunea* (gr. hypocrisis, lat. actio, pronuntiatio) este momentul de susținere, de punere în scenă a discursului.

Retorul roman Quintilian afirmă, cu îndreptățire, că, dintre toate fazele de construcție retorică a discursului, elocuția are rolul de a profila creativitatea și talentul discursiv al emițătorului: „eleganța și frumusețea vorbirii pune în evidență însăși personalitatea oratorului" (Quintilian 1974/II: 308).

În procesul de alcătuire a unei comunicări, notează un exeget, stilul are sarcina critică de a asigura identitatea acesteia: „Stilul sau *elocutio* este etapa crucială de construcție prin care textul se manifestă ca text. Însăși existența lingvistică a textului ține de stil. În absența stilului, adică a expresiei verbale, invenția și dispoziția nu ar avea efect. Și tot stilul este acela care se manifestă ca bază a memoriei și pronunțării" (Müller, în Sloane 2006: 771).

Tipuri de stiluri. Concomitent cu aprecierea importanței pe care o are etapa de elocuție în alcătuirea unui discurs, vechii retori greci și latini au dezvoltat și clasificări ale stilurilor, subliniindu-se astfel ideea că proprietățile exprimării pun în evidență adaptarea discursului la o situație de comunicare dată. Atenția acordată tehnicilor de modelare a cuvântării în acord cu un cadru de desfășurare oglindește faptul că adecvarea a fost considerată unul din aspectele fundamentale de care cineva, fie acesta scriitor sau orator, trebuie să țină seamă pentru a asigura eficiența persuasivă și expresivă a acțiunii sale comunicative. În clasificarea stilurilor, Aristotel - primul dintre marii retori care se ocupă sistematic de aspectele principale ale stilului discursiv (Sălăvăstru 2010: 303) - ține cont de două criterii: cel al canalului de desfășurare a comunicării și cel al scopului avut în vedere de retor. Noțiunea pe care Stagiritul o valorifică în definirea stilului este cea de

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

proporție[1]. Stilul trebuie să fie expresia echilibrului dintre resursele de limbaj și tehnicile folosite de orator, dintre cauza care legitimează discursul și cadrul în care se desfășoară acțiunea comunicativă.

Din unghiul canalului de desfășurare a comunicării, se postulează existența unui stil propriu limbii scrise și a unui stil propriu acțiunii oratorice. Angajarea opoziției *oral-scris* în stabilirea unor tipuri de stiluri are rostul de a arăta că fiecare din cele două medii de desfășurare a comunicării are un specific persuasiv și expresiv bine conturat[2].

În conformitate cu scopul avut în vedere de creatorul de discurs, fiecare din cele trei genuri retorice – deliberativ, judiciar și demonstrativ[3] – are o identitate elocuțională proprie.

Discursul de tip deliberativ, orientat către fapte eventuale și centrat asupra utilului și dăunătorului, are, prin scopul urmărit, acela de a argumenta, funcție exploratorie. Discursul de tip judiciar, orientat către fapte trecute și centrat asupra dreptății și

[1] A se vedea și Sălăvăstru (2010: 203): „(...) stilul trebuie să se potrivească, să fie adecvat cauzei (...). Altfel, el mai mult strică din punctul de vedere al influenței decât ar fi putut să facă dacă ar fi fost cel nimerit".

[2] „Iar când sunt comparate <discursurile> proprii limbii scrise par seci în dezbaterile publice, pe când cele ale oratorilor, care au fost bine rostite, par profane în mâinile cititorilor." (Aristotel 2004: 341).

[3] „Deliberării îi este proprie când susținerea, când combaterea; căci întotdeauna cei ce deliberează în vederea unui interes particular și cei care adresează o cuvântare în vederea unui interes comun fac unul sau altul din aceste două lucruri. De cauza judiciară ține, pe de o parte, acuzația, pe de altă parte, apărarea; iar părțile în cauză îndeplinesc în mod necesar oricare din aceste două roluri. În sfârșit, genului demonstrativ îi este propriu, pe de o parte, elogiul, pe de altă parte, blamul. Perioadele de timp proprii fiecăruia dintre aceste genuri sunt: pentru cel care deliberează, viitorul, căci vorbitorul deliberează asupra unor fapte eventuale, fie că le susține, fie că le combate; pentru cel care pledează, trecutul, căci întotdeauna în legătură cu fapte petrecute pe de o parte acuză, iar pe de altă parte apără; în sfârșit, pentru genul demonstrativ – prezentul, căci în privința unor fapte actuale laudă sau blamează toți vorbitorii, adesea, însă, ei folosesc mai mult faptele trecute, evocându-le, și faptele viitoare, presupunându-le." (Aristotel 2004: 103).

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

nedreptății, are, prin scopul urmărit, acela de a demonstra, funcție probatorie. Discursul de tip demonstrativ (epidictic), orientat către fapte prezente și centrat asupra nobilului și rușinosului, are, prin scopul urmărit, acela de a caracteriza, funcție calificativă. Există, așadar, trei macrostiluri: stilul deliberativ, stilul judiciar și stilul demonstrativ.

Genurile retorice recunoscute și definite de Aristotel au, după cum afirmă Michel Meyer, grade diferite de problematicitate. Metoda problematologică dezvoltată de Meyer se sprijină pe ideea foarte justă că în centrul acțiunilor discursive ale ființei umane stă o întrebare care așteaptă un răspuns: „Dacă cineva vorbește sau scrie, este pentru că are în minte o întrebare. Aceasta îi separă sau îi unește pe indivizii care discută despre ea. De la confruntare la complicitate, (...) elementul comun este întrebarea care stă la bază. Ea îi apropie sau îi îndepărtează pe protagoniști. Retorica este negocierea distanței create de o problemă, iar aceasta este revelatorul distanței, marca și, adesea, chiar măsura ei." (Meyer 2010: 37).

Metoda problematologică privilegiază esențele interioare ale discursului, exprimarea întrebării și furnizarea răspunsului, și prezintă avantajul de a pune „pe picior de egalitate locutorul (*ethos*), auditoriul său (*pathos*) și limbajul (*logos*) prin care cei de mai sus își exprimă întrebările și răspunsurile" (*idem*).

Prin raportare la concepția lui Meyer, Constantin Sălăvăstru (2010: 143-146) consideră că centrarea pe interogație și pe mecanismele de rezolvare a conflictului discursiv face ca identitatea genurilor retorice tradiționale să devină o chestiune de gradare a problematicității discursului. Fără a sta în perimetrul delimitărilor stricte, fiecărui grad de problematicitate i se poate asocia câte o întrebare fundamentală.

Pentru genul deliberativ, întrebarea potrivită ar fi „*de ce ?*". Cei ce deliberează nu dispun de criterii ferme de soluționare a

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

problemei cu care se confruntă şi pe care o dezbat, aşa că disputa discursivă are un grad înalt de problematicitate.

Genului judiciar i se potriveşte interogaţia „*ce* ?". În cazul genului judiciar, comentează Sălăvăstru (2010: 145), „individul poate face acuzaţii şi poate aduce probe în apărare numai în raport cu două elemente: cauza (fapta săvârşită) şi legea (norma în care fapta se încadrează). Orice altceva este superfluu într-un discurs judiciar. De aici gradul de problematicitate mai scăzut în raport cu genul deliberativ. Aici avem de-a face cu prezenţa criteriilor de rezolvare a unei probleme".

Genului epidictic îi corespunde întrebarea „*despre ce* ?". Cel ce elogiază sau blamează nu are la îndemnână alte opţiuni decât pe acelea prin care se pot pune în evidenţă calităţile sau defectele celui vizat, ceea ce face ca discursul să aibă un grad de problematicitate redus.

Existenţa celor trei grade de problematicitate discursivă[4] poate fi pusă în relaţie cu existenţa celor trei genuri de elocuţie recunoscute şi respectate de vechii retori ai Antichităţii greco-latine, dat fiind că aceştia au acordat mare importanţă atât resurselor şi mijloacelor de ornare a discursului, cât şi efectelor pe care o comunicare le are asupra unui auditoriu.

În planul compoziţiei discursive, fiecare grad de problematicitate îşi relevă existenţa prin formule stilistice potrivite şi proporţionale cu mizele şi complexitatea discursului. Unii exegeţi îi atribuie lui Teofrast, discipolul lui Aristol, paternitatea sistemului celor trei stiluri, *stilul simplu* (umil), *stilul*

[4] „Atunci când se deliberează, gradul de problematicitate este maximal, în sensul că un sfat, un îndemn lasă deschidere totală în soluţionarea unei probleme (...). Atunci când se judecă o cauză, problematicitatea este la nivel mediu, intermediar: avem o anumită libertate în a trata o anumită problemă, dar aceasta este temperată şi stăpânită de norma în care cauza trebuie încadrată. A elogia sau a blama înseamnă a arăta interlocutorului o anumită situaţie, iar în acest caz problematicitatea este minimală." (Sălăvăstru 2010: 143).

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

moderat (comun, mijlociu, temperat) și *stilul înalt* (sublim, solemn, grav). În *Retorica ad Herennium*[5] (1964: 253), cel mai vechi tratat latin de retorică cunoscut și folosit până în prezent, doctrina celor trei stiluri este succint prezentată: „Există, așadar, trei feluri de stil, numite genuri, de care aparține orice discurs dacă e realizat fără greș: pe primul îl numim grav, pe al doilea, mijlociu, iar pe al treilea simplu. Stilul grav constă în aranjarea armonioasă și împodobită a cuvintelor alese. Stilul mijlociu este alcătuit din cuvinte mai simple, deși nu din cele mai banale și mai uzuale. Stilul simplu ține de cuvintele cele mai folosite în vorbirea obișnuită.".

Cicero corelează sistemul celor trei stiluri cu scopurile principale urmărite de creatorul de discurs[6]. „Adevăratul orator", scrie marele retor roman, „va fi cel care în for și în cauzele civile va vorbi astfel încât să convingă, să încânte și să emoționeze. Să convingă, fiindcă e necesar, să încânte spre a plăcea, să emoționeze pentru a obține victoria; căci această însușire din urmă e cea mai însemnată dintre toate în câștigarea proceselor. Dar sunt tot atâtea genuri de stil câte îndatoriri are oratorul: simplu în producerea probelor, moderat în mijloacele de a încânta, vehement în stârnirea emoțiilor, însușire în care stă toată forța oratorului. Deci mult discernământ, precum și un talent cu totul deosebit va trebui să aibă oratorul în stare să aleagă genul potrivit și să dozeze, ca să spunem așa, întrebuințarea acestor trei stiluri atât de variate; căci el trebuie să vadă ce e necesar în fiecare caz și să poată vorbi oricum i-ar cere cauza susținută" (Cicero 1973/II: 336-337).

[5] Unii exegeți și editori consideră că autorul acestei lucrări ar fi Cicero. Am consultat ediția bilingvă, latină și engleză, publicată în 1964.

[6] A se vedea și Quintilian (1974/III: 402): „Natura acestor genuri este aproximativ următoarea: primul gen e considerat că țintește să lămurească, al doilea să miște, al treilea, oricum s-ar numi el, să delecteze și să câștige simpatia auditorilor. S-ar părea că pentru a lămuri se cere finețe, pentru a câștiga simpatiile, blândețe, pentru a mișca, vigoare."

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

În sprijinul acestei tripartiții, Cicero consemnează cu meticulozitate care sunt atributele fiecărui tip de elocuție. Oratorul care adoptă *stilul simplu* vorbește în cuvinte pe înțelesul tuturor și cu modestie, în așa fel încât, în aparență, să nu se deosebească de cei ce nu stăpânesc arta de a cuvânta. Funcția acestui stil este a informa și de a educa auditoriul. De aceea, efectele retorice se cuvin realizate mai mult prin idee decât prin expresie, astfel că „cei care-l ascultă [pe orator –n.r.], deși sunt ei înșiși incapabili să vorbească, au totuși convingerea că în felul acesta ar putea vorbi și ei" (*idem*: 339). Construcția și execuția discursivă trebuie să reflecte dezideratul simplității. Din cuvântare va fi îndepărtat orice ornament stilistic care ar putea atrage prea mult atenția, limba, deși uzuală, se folosește corect, exprimarea este clară și exactă, iar grija pentru ceea ce e potrivit răzbate limpede din discurs. Deci stilul simplu constă în formularea de cugetări pătrunzătoare, originale și profunde, înveșmântate într-o limbă corectă, dominată de acuratețe, claritate și prudență ornamentală.

Descoperim, de pildă, virtutea stilului simplu într-o cuvântare rostită la 29 noiembrie 1886 de Petre P. Carp (1837-1919), unul din fondatorii societății *Junimea*, fruntaș al Partidului Conservator și orator apreciat de V. Haneș (1944: 71-72) pentru „capacitatea lui de a fixa sub formă sentențioasă, aforistică unele cugetări abstracte sau aprecieri, unele situații sau caracterizări portretistice, – nota poate cea mai însemnată a întregii personalități a lui Carp pornite temperamental spre expresie lapidară și imperativă de comandament". În cuvântarea sa, prin care arată că regele și armata sunt cheile de boltă ale statului modern, P. P. Carp portretizează cu tact și moderație stilistică eroismul ostașilor români:

„Dorobanțul! Îmi permiteți să vă vorbesc de un incident de la Plevna. Când batalionul de vânători ataca reduta Griviței, în câteva

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

minute pierduse aproape trei sferturi din efectivul său și a trebuit să se retragă. În dosul batalionului de vânători erau alte regimente (14 și 16 inf.) care, când au văzut pe vânători întorcându-se, au început să strige înspăimântați: vin turcii!, producând astfel panică în rândurile tuturor. În timpul acesta, turcii ieșiră din redute, înaintând contra regimentelor românești. Deodată, unul sau doi din dorobanți se întorc fără ordin și deschid focuri izolate; exemplul lor se lățește, focurile izolate devin focuri de plutoane, focurile de plutoane devin salve de batalioane, linia mișcătoare a inamicului se transformă într-un zid de trupuri moarte și, turcii fiind învinși, dorobanții intră în redută! Pe când acestea nu se știau și pe când se raportase la cartierul general că atacul a fost respins, în cartea măreață a eroismului român, obscurul dorobanț înscrisese cu sângele lui o nouă pagină mai glorioasă încă decât acele din trecut.

Vă asigur că sângele acel generos nu are să facă să crească plante parazite. Din jertfele făcute acolo au să iasă, sper, oameni de un temperament mai tare decât acela al multora care vor să tragă pentru dânșii și numai pentru dânșii foloasele sacrificiilor țării" (Haneș 1944: 76).

Construcția discursivă respectă tiparele stilului simplu, considerat de Quintilian (1974/III: 402) ca fiind cel mai potrivit în narațiune și în argumentare. Vorbirea este aleasă, dar lipsită de ostentație retorică. Oratorul își întemeiază problematizarea pe un exemplu de mare forță persuasivă, recurge cu discreție la ornamente și valorifică cu reținere figurile de stil. Împletirea sintactică a epitetului cu metafora („în cartea măreață a eroismului român, obscurul dorobanț înscrisese cu sângele lui o nouă pagină mai glorioasă încă decât acele din trecut.") este un accesoriu retoric care nu contrastează foarte intens cu topica narativă prin care se conturează calitatea de model a soldatului român luptător în Războiul de Independență. Frazarea aparent nepretențioasă conferă discursului claritate și distincție, iar elocuția este menținută în limitele unei compoziții sobre și

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

convingătoare tocmai prin caracterul discret al ornamentării expresive.

Stilul temperat este caracterizat de farmec şi are funcţia de a mişca auditoriul. Cicero (1973/II: 343) afirmă că acestui gen i se potrivesc poboabele stilistice, întrucât elocuţia e mai amplă şi întrucâtva mai viguroasă decât în cazul stilului simplu, căci „e vorba de un gen de stil ales şi înflorit, mai mult chiar, colorat şi şlefuit cu grijă, în care se îmbină toate farmecele cuvântului şi ale gândirii" (*idem*: 345). Sarcina cea mai importantă a oratorului este de a face discursul cât mai plăcut.

Frumuseţea stilului mediu, comentează Quintilian (1974/II: 309), contribuie în mod decisiv la succesul discursului: „Cine ascultă cu plăcere este mai atent şi crede mai uşor ceea ce i se spune". În stilul temperat, ideea şi expresia trebuie concepute şi exprimate bine, ornamentelor elocuţiei fiindu-le rezervat un dublu rol, de a reliefa ideile şi de a încânta[7] auditoriul.

Elocinţa academică a lui Titu Maiorescu (1840-1917), calificată de diverşi interpreţi drept o elocuţie temperată, raţională şi armonioasă include numeroase secvenţe discursive aparţinând stilului mijlociu. V. Haneş consideră că oratoria lui Maiorescu impresiona prin eleganţa execuţiei, în care fraza atent stăpânită, vocea melodioasă şi expresivitatea mimică se contopeau şi alcătuiau un întreg organic. În noiembrie 1909, cu prilejul pensionării de la Universitatea din Bucureşti, mentorul *Junimii* a rostit un discurs remarcabil prin frumuseţea sobră şi delicateţea imaginilor create:

„Cred că singurul criteriul al vocaţiei este următorul: interesarea caldă pentru acea parte a omenirii asupra căreia eşti chemat să lucrezi.

[7] „Genul intermediar recurge mai des la metafore. Mai vesel, datorită figurilor, e plăcut prin digresiunile sale, îngrijit ca armonie, gustat pentru sentenţele sale, destul de lin totuşi, asemenea unui curs de apă transparent, umbrit pe ambele maluri de păduri înverzite" (Quintilian 1974/III: 403).

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

Nu gândul la situația ta individuală să te hotărască – căci aici vanitatea sau te miri ce alte porniri egoiste te pot înșela – ci gândul la ceilalți, înspre al căror folos este instituit în societate felul funcționării tale...

Într-un petec de grădină arunci germenii de plante, te interesezi de florile ce ies, și să rămâi rece la înflorirea sufletească a elevilor tăi?

Se înțelege, nu în toate capetele încolțesc germenii, nu toate tulpinile dau flori. Dar sunt și unele binecuvântate de la natură, la care descoperi deodată o impozantă înflorire deosebită, claritatea unei sinteze științifice, pronunțată dispoziție la oratorie, impulsivul talent poetic...

Cei ce s-au dus dincolo de ocean ca să caute aur, la cât nisip, la câtă stâncă stearpă n-au trebuit să muncească, până ce le-a sclipit deodată un grăunte de aur, o bucată, o vână de aur. Dar și ce răsplată atunci!

Ce fericit a trebuit să fie primul profesor care a dat de prima lucrare a școlarului Eminescu! Și ce fericit a fost cel ce vă vorbește acum, când la Trei-Ierarhi din Iași a dat de prima lucrare a școlarului său I. Creangă!" (Haneș 1944: 113-114).

Discursul problematizează vocația, activitatea și satisfacțiile pedagogului. Deși unele fenomene sintactice (recursul la «tu» generic[8] și folosirea unor locuțiuni frecvente în vorbirea cotidiană, de tipul *te miri ce*) și turnuri de frază (coordonarea sintactică) creează aparența stilului simplu, alte ornamente retorice, precum epifonemul („Dar și ce răsplată atunci!") sau diversele figuri de amplificare, mai cu seamă cele de repetiție, cum ar fi repetiția anaforică („*nu toate* capetele..."/ „*nu toate* tulpinile..."; „*la cât* nisip, *la câtă* stâncă stearpă") și de enumerare, precum asindetonul („le-a sclipit deodată *un grăunte de aur, o bucată, o vână de aur*") reflectă stilul temperat. Acestor figuri de

[8] O analiză detaliată a prezenței în limba română a construcțiilor cu valoare generică a persoanei a doua singular este realizată de Rodica Zafiu (2003).

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

construcție gramaticală a discursului li se adaugă prezența metaforelor filate. Numite și metafore relaționale, aceste constructe cu evident potențial imagistic configurează articulații discursive de tipul [A este pentru B ceea ce C este pentru D]. Două asemenea relații metaforice ne atrag atenția în secvența citată. Prin apel la metafora *grădinăritului* - semințele și plantele sunt pentru grădinar ceea ce cunoștințele și elevii sunt pentru profesor -, Maiorescu accentuează importanța vocației și sintetizează responsabilitățile formative ale modelului uman întruchipat de profesor. Mai apoi, prin valorificarea metaforei *căutătorului de aur* - descoperirea aurului îi aduce lucrătorului harnic răsplata pe care unui profesor i le aduc reușitele elevilor săi -, oratorul subliniază satisfacția pe care pedagogul o trăiește atunci când descoperă și cultivă talentele discipolilor. Conjuncția șlefuirilor de formă cu cele de conținut reliefează armonia stilistică a fragmentului analizat.

În viziunea lui Cicero (1973/II: 345), *stilul înalt* este manifestarea elocvenței „care poate conduce sufletele cum vrea și le poate mișca puternic în toate chipurile". Acest gen de elocuție este cel mai amplu, cel mai bogat, cel mai strălucitor. Oratorul care stăpânește simplitatea este abil și ingenios, un maestru al elocuției moderate este încrezător și temperat, însă desăvârșirea pe care o presupune stilul înalt necesită forță, agerime și înflăcărare. Elocuția sublimă captivează auditoriul, pătrunde în suflete, „implântă acolo idei noi și le smulge din rădăcini pe cele vechi". Această funcție semnalează îndrăzneala de care trebuie să dea dovadă oratorul. Riscurile mari asumate de acesta - și Cicero insistă asupra lor[9] - pot trezi admirația sau, în caz de eșec, disprețul profund al auditoriului. Comentând considerațiile lui Cicero asupra stilului înalt, Sălăvăstru (2010: 308) afirmă că

[9] Dacă oratorul „fără a-și fi pregătit auditorii, își începe discursul pe-un ton pasionat", el „face impresia unui nebun între oameni teferi sau a unui om beat cuprins de furie între oameni care n-au băut nimic." (Cicero 1973/II: 346).

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

pentru acest tip de elocuție „nu există nicio limită în alegerea argumentelor, în organizarea și ordonarea lor, în împodobirea discursului, în utilizarea metaforelor dacă astfel putem să zdruncinăm publicul în privința credințelor, sentimentelor, atitudinilor și acțiunilor sale, și aceasta într-un mod care produce încântare, care uimește, care însuflețește".

Între oratorii români de seamă, Barbu Ștefănescu Delavrancea (1858-1918) s-a distins ca adept al stilului înalt. Orator năvalnic de vijelii și cutremure, după cum îl caracterizează Vasile V. Haneș (1944: 115), Delavrancea s-a bucurat în viața publică a vremii sale de o notorietate care a întrecut-o pe cea de scriitor. Elocința sa, „bubuitoare ca un uragan", este viu evocată într-un portret realizat de filosoful Ion Petrovici și reluat de Haneș: „Îndată ce perioadele au început să se rostogolească, scăpărând fulgere de mânie, glasul său cu vuete subterane era în cea mai perfectă concordanță cu întreg ansamblul spiritual. În sală nu se auzea nicio șoaptă, iar oamenii se strângeau pe scaune, vrând parcă să se facă mai mititei – pentru ca la cea dintâi pauză accentuată să umple intervalul dintre fraze cu explozii de aclamații, uneori prelungite până la delir" (*idem*).

Dovezile acestui talent oratoric ieșit din comun le aflăm, de exemplu, într-un discurs rostit la sesiunea Academiei Române din 2 septembrie 1916, într-o perioadă în care Primul Război Mondial cutremura Europa:

„Europa se clatină din temelii subt greutatea armelor. De doi ani și mai bine Europa înnoată în sânge. Milioane de vieți s-au stins, și se sting, unanim și eroic. Omenirea pare cuprinsă de furii. O veche civilizațiune atacată, rănită și împinsă la exasperare s-a ridicat năpraznic împotriva năvălitorilor. În tot șirul istoriei universale nu se află un flagel comparabil cu cataclismul la care, din nenorocire, ne este dat să asistăm. Războaiele celor mai mari cuceritori sunt jucării pe lângă cumplitul măcel de azi.

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

Europa a ajuns un vast abatoriu de oameni.

Războiul s-a încleștat pe pământ, pe subt pământ, pe ape, pe subt ape, și în aer, la înălțimi vertiginoase. Nu cunosc închipuire bolnavă prin care să fi trecut un tablou înfiorător.

Noi am fi călcat, ca niște rătăciți, și porunca istorică și porunca etnică. Istoria povestește izbânzile și suferințele, gloria și urgia, pe cari le-a gustat și le-a îndurat neamul nostru nefericit adeseori și pururea cu același instinct și cu același gând de unire. Cronicari și istorici – moldoveni, ardeleni și munteni, - necontenit cu aceiași grije: să nu uităm că suntem același neam din aceiași tulpină. Etnicește am măcinat și sorbit sămânța străină scuturată de o parte și de alta a munților. Ne-am lipit de Carpați când au năvălit valurile invaziilor și ne-am sculat iarăși, după cutremurele cari păreau că ne îngroapă, cu aceeași conștiință întărită că suntem români și creștini. Ne-am păstrat aceeași limbă fără deosebiri profunde, fără dialecte, așa, ca moțul din Ardeal să înțeleagă pe munteanul dela Dunăre și pe plăeșul din Moldova.

Suntem o ființă pe care Carpații nu o despart, ci o întregesc.

Avem același dor, aceleași dureri, aceleași aspirațiuni. Cântăm aceleași cântece și aceeași doină se aude dela Tisa până în Marea Neagră. Durerile și bucuriile celor de dincolo sunt și ale noastre, sunt și ale lor. Dușmanii lor sunt și ai noștri. Tâlharii cari îi pradă și îi ucid, ne pradă și ne ucid. Visul atâtor generații de strămoși, de moși și de părinți, l-am visat și noi, și, acum, îl vedem aevea. N-avem decât să ne sângerăm cu bărbăție ca să-l realizăm. Și sângele generos al ostașilor a început să curgă și va mai curge încă." (Haneș 1944: 119).

Apartenența fragmentului la stilul înalt este probată de manifestarea câtorva trăsături specifice acestui tip de elocuție. Urmând descrierea din *Retorica ad Herennium* (1964: 253), observăm că ideile sunt împodobite cu cele mai alese ornamente retorice, tehnicile de amplificare au rolul de a captiva publicul, iar figurile de stil conferă discursului grandoare. Tema unității naționale, este, prin implicații și rezonanță, pe măsura genului de

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

elocuție ales de orator. Dacă am înșira, unul câte unul, elementele care alcătuiesc bogăția de resurse retorice a discursului, analiza ar câștiga în detaliu, dar ar trece în plan secund dominantele compoziționale. În consecință, ni se pare mai eficientă o prezentare succintă a dominantelor retorice. Dată fiind organizarea biplană a discursului, vom descrie, mai intâi, constantele din planul formei, apoi vom avea în vedere aspectele retorice legate de conținut.

Construcțiile retorice care domină planul sintactic al cuvântării sunt polisindetonul și poliptotonul (poliptota). Ambele sunt figuri de repetiție, cu deosebirea că în vreme ce polisindetonul este o figură de insistență prin care se reia legarea de cuvinte și propoziții cu ajutorul unor conectori (de obicei, conjuncția copulativă *și*), poliptotonul este o figură de reluare a cuvintelor, fie prin variațiile permise de categoriile gramaticale ale respectivelor cuvinte, fie prin folosirea de cuvinte aparținând unor clase lexico-gramaticale diferite, dar cu același radical. Cele două figuri conferă discursului demnitate și efect incantator, grație ritmicității pe care o imprimă frazelor (Preminger/Brogan 1993: 967-968).

Un exemplu tipic de polisindeton îl descoperim în secvența „Noi am fi călcat, ca niște rătăciți, *și* porunca istorică *și* porunca etnică. Istoria povestește izbânzile *și* suferințele, gloria *și* urgia, pe cari le-a gustat *și* le-a îndurat neamul nostru nefericit adeseori *și* pururea cu același instinct *și* cu același gând de unire", căreia i se imprimă un caracter simetric, prin dezvoltarea unor perechi de constituenți („izbânzile și suferințele", „gloria și urgia", „le-a gustat și le-a îndurat"). Simetriile din planul formei favorizează în plan semantic dezvoltarea unor serii metabolice paralele. Echivalențele de sens din seria *izbânzi – glorie – a gustat* intră în antiteză cu cele din seria *suferințe - urgie – a îndurat*, dezvoltându-se astfel o figură complexă, paralelismul.

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

Dacă polisindetonului îi este rezervat rolul de a cadența discursul, poliptotonul intensifică nucleele noționale și scoate în relief semnificațiile unor cuvinte și sintagme. Admirator al scrierilor lui Shakespeare, creator în a cărui operă poliptotonul este întrebuințat foarte frecvent (Preminger/Brogan 1993: 967), Delavrancea valorifică mai multe specii ale acestei figuri: a) poliptotonul substantival, constând în reluarea unor grupuri nominale: „Războiul s-a încleștat *pe pământ, pe subt pământ*, *pe ape, pe subt ape*, și în aer, la înălțimi vertiginoase."; b) poliptotonul verbal, constând în repetarea unor verbe conjugate diferit: „Milioane de vieți *s-au stins*, *și se sting*, unanim și eroic", „Și sângele generos al ostașilor *a început să curgă* și *va* mai *curge* încă"; c) poliptotonul mixt, emfatic, constând în utilizarea unui verb și a unui substantiv din aceeași familie lexicală: „*Visul* atâtor generații de strămoși, de moși și de părinți, *l-am visat* și noi, și, acum, îl vedem aevea."

Prin împletirea celor două tipuri de figuri se creează secvențe discursive cu efect retoric maxim: „Avem același dor, aceleași dureri, aceleași aspirațiuni. Cântăm aceleași cântece și aceeași doină se aude dela Tisa până în Marea Neagră. Durerile și bucuriile celor de dincolo sunt și ale noastre, sunt și ale lor. Dușmanii lor sunt și ai noștri. Tâlharii cari îi pradă și îi ucid, ne pradă și ne ucid."

Paralelismul dezvoltat în planul formei prin polisindeton și poliptoton este susținut în plan semantic prin intensificări și amplificări ale semnificației. Una din figurile potrivite cu elocuția solemnă este hiperbola. Considerată de Aristotel (2004: 339) drept o marcă a exaltării, hiperbola este o figură a patosului: „În tot șirul istoriei universale nu se află un flagel comparabil cu cataclismul la care, din nenorocire, ne este dat să asistăm. Războaiele celor mai mari cuceritori sunt jucării pe lângă cumplitul măcel de azi./ Europa a ajuns un vast abatoriu de oameni.". În contextul de față, hiperbolizarea se realizează prin

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

metafore lexicale (*flagel - cataclism - măcel*), structuri superlative (*cumplitul măcel*, *un vast abatoriu de oameni*) și construcții comparative (*Războaiele celor mai mari cuceritori sunt jucării pe lângă cumplitul măcel de azi*) menite să condamne războiul și distrugerile provocate de conflictul armat și să trezească emoții foarte puternice.

Intensificarea prin hiperbolă este precedată de recursul la personificare, figură prin care obiectul sau elementul reprezentat discursiv este umanizat: „De doi ani și mai bine *Europa înnoată în sânge*. (...). *O veche civilizațiune atacată, rănită și împinsă la exasperare s-a ridicat năpraznic împotriva năvălitorilor*". Prin corelarea personificării cu hiperbola se creează un cadru expresiv-imagistic propice stilului înalt: aidoma unui bolnav care suferă de pe urma unei maladii necruțătoare, Europa a fost lovită de catastrofa războiului, iar în asemenea momente cruciale, când ființa națională este amenințată cu dispariția, un popor este dator să-și apere valorile supreme, adică identitatea de neam și de limbă și unitatea de teritoriu.

Considerațiile și exemplele de mai sus legitimează observația că sistemul celor trei stiluri reflectă importanța principiului adecvării. Oratorul ideal, scrie Cicero (1973/II: 346), „va fi cel care va putea spune lucrurile mărunte cu simplitate, cele obișnuite cu măsură, cele mari cu putere.". La rândul său, Quintilian (1974/III: 408) recomandă ca tehnica de elocuție, oricare va fi aceasta, să fie caracterizată de măsură, „căci fără măsură nimic nu poate fi nici lăudabil, nici folositor.". „În general", adaugă marele retor, „calea cea mai sigură este calea de mijloc, fiindcă în extreme constă greșeala".

Deosebind existența a trei tipuri stilistice, vechii retori ai Antichității greco-latine au pus în lumină importanța dimensiunii raționale și normative a compoziției discursive destinate rostirii în public. În același timp, în scrierile clasicilor este accentuat și impactul tradiției pe care și-o asumă oratorul. Învățații latini au

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

respectat și întreținut prestigiul școlilor grecești de oratorie. Citindu-i pe Cicero și pe Quintilian, aflăm că școlii atice sau ateniene îi este recunoscută supremația în elocuția simplă. De altfel, Quintilian (1974/III: 390-391) le recunoaște oratorilor atici spiritul de concizie și finețea discursivă, judecata pătrunzătoare și sigură, claritatea și cumpătarea. Același retor asociază tradiția asianică, dezvoltată în cetățile grecești din Asia Mică, cu abundența stilului măreț, retorica expansivă a acestei școli fiind pusă pe seama caracteristicilor etno-psihologice: „asianicii, neam din fire mai empatic și mai lăudăros, au adus și în elocință influența și vanitatea lor". În sfârșit, tensiunea dintre polii retorici (atic și asianic) a favorizat apariția celui de-al treilea gen, rhodian, născut, potrivit numelui, în insula Rhodos, iar adepții acestui tip de stil „nu sunt concișii ca aticii, nici supraabundenții ca asianicii", ci „sunt socotiți domoli și potoliți".

Stabilirea corespondențelor dintre tipurile de stil recunoscute în Antichitate și genurile retorice fixate în școlile grecești de oratorie ne permite să observăm devenirea istorică a stilurilor, însă un alt aspect foarte important, respectiv dezideratul potrivirii dintre cuvânt și idee, are rolul de a atrage atenția asupra caracterului normativ al elocuției.

Nerespectarea regulilor de compoziție poate afecta negativ eficiența discursului. Cicero și Quintilian insistă asupra greșelilor de elocuție care decurg din îndepărtarea de canon, iar în *Retorica ad Herennium* (1964: 261-269) se postulează chiar existența unor „stiluri greșite", derivate din încălcarea regulilor de construcție a fiecăruia din cele trei genuri stilistice consacrate. Grandilocvența este urmarea nerespectării normelor stilului înalt, deoarece un orator lipsit de experiență poate cădea în capcana de a folosi cuvinte pompoase. Eșecul de a respecta normele stilului temperat are drept consecință apariția *stilului lent*, al cărui neajuns este exprimarea dezlânată sau lipsită de vigoare. *Stilul sărăcios*, „steril și fără vlagă", este produs de nesocotirea uzanțelor stilului simplu.

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

Organizarea stilurilor în conformitate cu opoziția *calitate-defect* pune în valoare rafinamentul conceptual și descriptiv atins de retorica clasică și reliefează importanța acordată tradiției prin care s-au fixat regulile de elocuție. Cu toate acestea, încă din secolul al II-lea î.Hr., sistemul stilurilor a fost extins de la trei la patru tipuri, iar această dezvoltare anunță apariția unei noi modalități de a defini identitatea elocuției.

În tratatul despre stil atribuit lui Demetrius, o excelentă lucrare de retorică cu paternitate și datare controversate[10], constatarea că „stilurile sunt patru la număr: cel simplu, cel înalt, cel elegant și cel viguros" (Roberts 1902: 87) este urmată de observația că există numeroase combinații ale tipurilor fundamentale de elocuție, deși nu toate realizările combinatorii sunt posibile. De pildă, stilul înalt și cel simplu nu pot fi alăturate într-un discurs, din cauza polarității foarte accentuate dintre ele. Mai apoi, fiecare stil este prezentat din unghiul trăsăturilor specifice și al resurselor de limbaj folosite cu predilecție. Printre notele esențiale ale vigorii stilistice sunt incluse concizia[11], îndrăzneala de limbaj[12] și renunțarea la cadența blândă și plăcută a stilului temperat.

Clasificarea propusă de Demetrius are meritul de a arăta că diferențele între stiluri corespund unor gradații expresive, postularea unor tipuri stilistice pure și precis delimitate fiind astfel pusă sub semnul îndoielii. Transgresarea granițelor dintre tipurile de elocuție este cu și mai multă limpezime formulată de Quintilian, care consideră că diviziunea tripartită a stilurilor se întemeiază pe deosebiri de grad, nu de esență. În concepția acestui mare retor, „oratoria nu poate fi închisă" (Quintilian

[10] A se vedea Innes (1995: 313).

[11] „Concizia este atât de potrivită acestui stil încât tăcerea voită și subită are adesea mai multă vigoare [discursivă –n.r.]" (Roberts 1902: 185).

[12] Printre tehnicile retorice adecvate acestui stil, Demetrius include expresiile vehemente și sarcasmul (Roberts 1902: 183, 189).

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

1974/III: 404) în cele trei varietăți de elocuție, din moment ce între polii reprezentați de stilul simplu și de stilul măreț se pot stabili diverse grade de expresivitate, iar între grade se pot distinge note intermediare, în așa fel încât în realitatea activității discursive există „nenumărate specii care se deosebesc între ele prin anumite nuanțe". Considerațiile referitoare la existența genurilor și stilurilor ne îndeamnă să afirmăm că, în concepția lui Quintilian (1974/III: 405-406), unul din atributele definitorii ale stilului este *dinamismul* oglindit în capacitatea și abilitatea oratorului de a-și adapta discursul în funcție de timp, loc, auditoriu și scop, ceea ce înseamnă că distingerea notelor comune și distinctive ale genurilor și speciilor de stil se cuvine realizată prin raportare la proprietățile elocuției.

Calitățile și defectele stilului. Dată fiind poziția și importanța elocuției în canonul retoric, autorii antici au conceput proprietățile stilului ca trăsături generate prin antinomii. „Într-adevăr", scrie autorul anonim al *Tratatului despre sublim*, „de unde izvorăsc calitățile, cam tot de acolo izvorăsc și defectele. Ceea ce ne ajută să alcătuim opere desăvârșite este frumusețea expresiei, măreția și, în general, farmecul stilului. Acestea, după cum sunt începutul și temeiul izbutirii, sunt și ale neizbutirii." (Pippidi 1970: 317).

Conturarea unui set finit de calități ale stilului avea rolul de a reliefa efectele elocuționale produse prin întrebuințarea unor tehnici de compoziție dezvoltate în acord cu reguli menite să regleze potențialul persuasiv și expresiv al comunicării. Totodată, individualizarea calităților stilului avea menirea de a atrage atenția asupra faptului că valorile expresive au finalitate pragmatică, în sensul că ele pun în lumină competența comunicativă a creatorului de discurs, capacitatea și abilitatea sa de a alege și de a combina cu măiestrie elementele expresive în așa fel încât ele să fie potrivite cu scopurile urmărite și cu așteptările

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

auditoriului. În același timp, calitățile elocuției erau fixate și legitimate nu doar din perspectivă normativă și din unghiul randamentului lor funcțional, ci și prin prisma consecințelor negative care pot decurge din ignorarea canonului retoric. Atât fixarea, cât mai ales nerespectarea regulilor de construcție discursivă evidențiază natura voită, căutată a stilului. Nu este deci greșit să afirmăm că, prin mijlocirea antinomiei *calitate - defect*, stilul este definit ca artefact, posibilitățile și constrângerile elocuției fiind concepute ca materializări ale unor operații anterioare (invenția, dispoziția) și ca limite ce condiționează desfășurarea etapelor următoare (memorarea, pronunțarea).

Aristotel (2004: 297-327) distinge patru calități ale stilului: *corectitudinea*, *claritatea*, *grandoarea* și *potrivirea*.

Corectitudinea formelor și conținuturilor lingvistice întrebuințate de orator asigură eficiența și impactul persuasiv al discursului. În raport cu această calitate stilistică se pot identifica două defecte, uzul solecismelor (îmbinări nefirești de cuvinte) și recursul la barbarisme (cuvinte folosite cu forme și sensuri inadecvate sau eronate).

Claritatea este proprietatea elocuției de a exprima cu rigoare idei bine reliefate și se opune defectului de a întrebuința în discurs fapte de limbaj care pot isca confuzii și neclarități ce afectează forța de persuasiune a comunicării.

Grandoarea se manifestă prin recurs la ornamente stilistice, însă acestea pot dăuna discursului dacă nu se respectă reguli de echilibru discursiv precum concizia sau utilitatea. Un stil excesiv de împodobit cu ornamente retorice se dovedește defectuos dacă tema discursivă nu este bine aleasă, după cum o elocuție sobră, lipsită de podoabe, riscă să nu își facă efectul dacă subiectul ales de orator reclamă recursul la ornamentație retorică.

Stilul, notează Aristotel, trebuie să aibă calitatea de a fi *potrivit* (proporționat și oportun), adică de a fi corespunzător condițiilor în care desfășoară comunicarea. Discursul trebuie

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

acomodat personalității oratorului, dispoziției în care se află auditoriul și subiectului ales. Noțiunea în jurul căreia se dezvoltă observațiile și exemplele privind adecvarea este naturalețea. Nimic din ceea ce spune și face oratorul nu trebuie să creeze auditoriului impresia de artificial, inoportun, nepotrivit: „dacă lucrurile delicate sunt spune dur, iar cele dure – în chip delicat, discursul este neconvigător" (Aristotel 2004: 319).

Discipolii lui Aristotel, mai cu seamă Teofrast (372-287 î.Hr.), au rafinat problematica calităților și defectelor stilului, astfel încât în *Rhetorica ad Herennium* (1964: 265-271), autorul anonim prezintă în mod sistematic proprietățile elocuției, valorificând preceptele retorilor greci. În concepția acestui autor, virtuțile stilului sunt *eleganța*, *compoziția* și *demnitatea*.

Eleganța este calitatea de a trata fiecare subiect în chip corect și cu multă pătrundere. Acestei proprietăți a elocuției îi sunt subsumate corectitudinea și claritatea.

Corectitudinea asigură coerența gramaticală și unitatea discursului. Solecismele și barbarismele sunt defectele care apar prin îndepărtarea de norma corectitudinii.

Claritatea presupune recursul la termeni și construcții uzuale și inteligibile. Din acest punct de vedere, Cicero (1974/II: 23) comentează că „păcatul cel mai mare [al oratoriei –n.r.] constă tocmai în a te îndepărta de felul obișnuit de vorbire și de gândire al tuturor oamenilor". Opusul clarității este „defectul obscurității derivat din ambiguitate, din concizia extremă sau din prolixitate" (Müller, în Sloane 2006: 772).

Compoziția este etapa de elaborare lingvistică a discursului. În acest moment al elocuției, oratorul trebuie să evite efectele facile ale omonimiei, aliterației[13] sau ale altor figuri precum

[13] Aliterația constă în repetarea unor sunete și secvențe sonore ce fac parte din cuvinte diferite. În *Rhetorica ad Herennium* (1964: 272), unul din exemplele de întrebuințare excesivă a efectelor aliterației este extras din epopeea lui Ennius, *Annales*: „O Tite, tute, Tati, tibi tanta, tyrannae, tulisti".

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

repetarea excesivă a unor cuvintelor sau dislocările de tipul hiperbatului[14].

Demnitatea stilului se dezvoltă prin ornamentare cu figuri de stil. *Rhetorica ad Herennium* (1964: 271 ș.u.) cuprinde un inventar bogat de figuri clasificate în acord cu o distincție binecunoscută, păstrată și întrebuințată până la apariția retoricilor moderne: *figuri de dicțiune* (de limbaj) și *figuri de gândire* (cf. capitolul III.2.). O figură de dicțiune se realizează prin șlefuirea stilistică a expresiei verbale, în timp ce o figură de gândire rezultă din prelucrarea expresivă a ideilor, nu a cuvintelor. Müller (în Sloane 2006: 772) notează că între claritate și ornamentare se instituie un raport de tensiune. Organizarea elocuției trebuie să reflecte echilibrul dintre cele două proprietăți stilistice ale discursului. Prin raportare la situația de comunicare, un stil clar, dar lipsit de podoabe, poate fi tot atât de ineficient sub aspectul forței sale de persuasiune ca și un discurs foarte ornat, dar lipsit de claritate.

O altă calitate a stilului, *evidența* (gr. enárgeia, lat. evidentia), a fost adesea subsumată clarității, însă Quintilian (1974/I: 358; 1974/II: 326-327) comentează că această proprietate este un produs al imaginației și empatiei, având mare potențial emoțional. *Enárgeia*, scoaterea în evidență, „se referă nu atât la povestirea faptelor, cât la descrierea lor, în așa fel încât stările sufletești să se creeze ca și cum am lua parte la săvârșirea faptelor". Deosebirea între claritate și evidență este de regim discursiv. Claritatea reliefează dimensiunea rațională, obiectivă, logică a construcției discursive, evidența pune în lumină dimensiunea emoțională, subiectivă, empatică a elocuției.

[14] „Figură care constă în adaosul pe care scriitorul (vorbitorul) îl adaugă la finele unui enunț; (...); ceea ce se adaugă produce o „supriză gramaticală și, prin aceasta, iese în evidență. – Fruntea Olguței se pleacă și mai tare, *și genele* (I. Teodoreanu)." (Dragomirescu 1995: 176).

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

De la un autor la altul, calitățile și defectele stilului sunt delimitate în mod diferit. Teofrast, discipolul lui Aristotel și succesorul acestuia la conducerea Lyceum-ului, distinge, ca și ilustrul său profesor, patru calități ale stilului: puritatea, claritatea, proprietatea (potrivirea) și ornamentația, în această ultimă categorie stilistică fiind incluse alte trei aspecte retorice: corectitudinea, compoziția și figurile (*Rhetorica ad Herennium* 1964: 270, nota *e*). Quintilian (1974/I: 49-50) admite existența a trei mari calități stilistice ale exprimării, corectitudinea, claritatea și frumusețea, arătând că proprietatea se cuvine inclusă în frumusețe. Cu trecerea timpului, numărul calităților și defectelor stilului se amplifică, pe măsură ce autorii lucrărilor de retorică operează cu distincții din ce în ce mai fine.

Hermogene din Tars, un strălucit retor din secolul al II-lea d.Hr., admirator declarat al oratoriei lui Demostene, stabilește un canon în care fixează șapte proprietăți principale și treisprezece caracteristici secundare ale stilului (Wooten 1987).

Claritatea (gr. saphēneia) este calitatea de a construi un discurs în care corectitudinea și precizia se împletesc. *Demnitatea* și *măreția* (gr. axiōma, megethos) pun în valoare abilitatea oratorului de a-și impresiona ascultătorii. *Frumusețea* și *caracterul îngrijit* (gr. kallos, epiomeleia) fac discursul agreabil, plăcut. *Rapiditatea* (gr. gorgotēs) are menirea de a evita plictisul, *etosul* (gr. ēthos) favorizează convergența dintre așteptările auditoriului și prestigiul moral al creatorului de discurs, iar *sinceritatea* (gr. alētheia) este calitatea de a rosti adevărul. În sfârșit, *forța* (deinotēs) este o calitate supraordonată, care presupune măiestria de a le împleti pe celelalte șase. Canonul lui Hermogene reflectă nu numai progresele înregistrate în decurs de jumătate de mileniu în analiza discursului oratoric și literar, ci și gradul înalt de formalizare terminologică și de structurare opozitivă la care s-a ajuns în Antichitatea greco-latină (cf. Tabelul 1).

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

Tabelul1: Calitățile și defectele stilului în concepția lui Hermogene din Tars[15]:

calități		**defecte**	
principale		**principale**	
	secundare		**secundare**
claritate		obscuritate	
	puritate		abundență
	distincție		confuzie
demnitate și măreție		banalitate	
	solemnitate		simplitate
	asprime		dulceață
	vehemență		modestie
	splendoare		[platitudine]
	vigoare		[lentoare]
	abundență		puritate
frumusețe și îngrijire		neglijență	
rapiditate		[stagnare]	
etos		[lipsă de caracter]	
	simplitate		solemnitate
	dulceață		asprime
	subtilitate		brutalitate
	modestie		vehemență
sinceritate		[falsitate]	
	indignare		[compasiune]
forță/gravitate		-	

O privire atentă asupra polarizărilor prin care se delimitează calitățile și defectele stilului demonstrează că operațiile disociative impuse de vechii retori au multe puncte comune cu unele din teoriile moderne de pragmatică lingvistică și

[15] Am trecut între paranteze pătrate defectele care nu sunt formulate explicit.

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

subliniază cât de mare este importanța ideologică și culturală a gândirii aristotelice, în special, și a preceptelor retorice ale autorilor antici, în general.

Unul dintre exemplele notabile ale convergenței dintre clasic și modern îl aflăm în viziunea lui Paul Grice (1913-1988) asupra dimensiunii pragmatice a comunicării verbale. Citindu-i pe Aristotel și pe Kant, Grice (1991: 26-27) dezvoltă un model pragmatic în care descrie principiul cooperării[16] din perspectiva a patru maxime conversaționale, *cantitatea*, *calitatea*, *relația* și *maniera*, fiecare dintre acestea fiind definită prin raportare la seturi de libertăți și interdicții echivalente cu vechea antinomie calitate-defect. Astfel, *maxima cantității*, referitoare la volumul de informație transmis printr-o comunicare individuală, este legitimată prin luarea în considerare a unui deziderat („Oferă numai informația care ți se cere în condițiile de comunicare date") și a unui avertisment („Nu transmite mai multă informație decât e nevoie"), de unde rezultă că o calitate, adică echilibrul informativ, devine reperul prin care se atrage atenția asupra consecințelor negative ale unei deficiențe comunicative, respectiv excesul informativ.

Aceleași tipuri de polarizare (deziderat – avertisment/ calitate - defect) sunt angajate și în definirea celorlalte maxime. Maxima *calității* („Spune adevărul") este întărită prin două avertismente: „Nu spune ceea ce crezi că e fals" și „Nu spune ceva pentru care nu ai dovezi pe măsură". Calitatea de a spune întotdeauna adevărul este, așadar, pusă în contrast cu două practici discursive evaluate negativ, și anume pornirea de a vorbi despre lucruri considerate neadevărate și cea de a nu proba cu argumente corespunzătoare afirmațiile făcute într-o anumită situație de comunicare. Mai departe, maxima *relației* („Fii

[16] „Fă în așa fel încât comunicarea ta să fie conformă așteptărilor momentului în care o enunți, să corespundă scopului asumat sau direcției pe care o ia schimbul conversațional în care ești angajat. " (Grice 1991: 26).

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)

pertinent") implică faptul că, într-un context dat, spunerea cuiva poate fi lipsită de relevanță. În teoria pragmatică a pertinenței (Sperber/Wilson 1995), această maximă este ridicată la rang de principiu.

Paralela dintre canonul retoric clasic și modelul pragmatic modern dezvoltat de Grice devine și mai evidentă în cazul maximei *manierei*, axată nu asupra a ceea ce se spune, ci asupra felului în care se spune ceva. Însăși definiția maximei punctează notele comune cu etapa de construcție discursivă denumită în Antichitate *léxis* sau *elocutio*, iar apropierea de tiparele clasice ale stilului devine și mai limpede dacă se au în vedere avertismentele care atrag atenția asupra deficiențelor ce pot apărea atunci când dezideratul comunicativ („Fii perspicace") este ignorat. Formula „Evită obscuritatea" face trimitere către efectele negative ce derivă din realizarea unei comunicări lipsite de claritate, adică de corectitudine și de proprietate. Recomandarea „Evită ambiguitatea" pune în lumină calitatea de a formula enunțuri potrivite cu cerințele situației de comunicare și accentuează faptul că formulările ambigue afectează calitatea și eficiența interacțiunilor discursive dintre indivizi. Regula „Evită exprimările prolixe" creditează capacitatea vorbitorului de a nu abuza de enunțuri vădit prea laborioase în raport cu scopul comunicativ urmărit, în vreme ce apelul la rigoare („Fii ordonat în exprimare"), poate fi pus în legătură atât cu necesitatea de a formula enunțuri corecte și îngrijit rostite, cât și cu abilitatea de a îmbodobi sau nu discursul cu ornamente stilistice, în funcție de cerințele situației de comunicare.

BDD-B381-03 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:00:31 UTC)